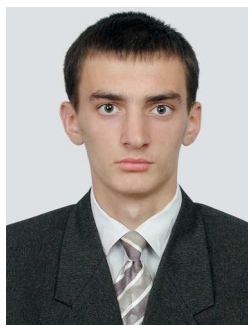

УДК 327 (477)

Володимир Гіщинський

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО СТАНОВИЩА І МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті йдеться про необхідність переосмислення геополітичного становища України у світі з огляду на історичний досвід її зовнішньої політики. Пропонується та обґрунтовується геополітичний підхід, який би дав Україні реальні міжнародно-правові гарантії її безпеки, а також можливість стати впливовим суб'єктом сучасних міжнародних відносин.

Ключові слова: Україна, Євросоюз, Росія, США, українське питання, нейтральний статус, геополітичний проект, договір безпеки.

Сучасні провідні, тою чи іншою мірою, впливові центри світової політики, а це – РФ, США, ЄС, виходячи із власних геостратегічних інтересів, намагаються включити Україну повністю, або частково у сферу свого впливу, або хоча б розіграти “українську карту” в своїх інтересах. Україна, виходячи із власного бачення своєї ролі в сучасній долі світу, повинна переконати міжнародне співтовариство, що найближчим часом і на майбутнє вона буде потрібна на міжнародній арені, як суверенна, територіально цілісна країна, яка має постійний статус нейтральної держави, гарантований всіма країнами-членами ООН. Необхідно зауважити, що сьогодні таке розуміння ролі й місця України в сучасному світі поступово перетворюється із загальнотеоретичної проблеми у реальний визначальний фактор її перспективи, як суверенної держави, знаходячи щораз більше прихильників серед українців, як серед державних діячів, політиків, так і рядових громадян країни.

Проблему переосмислення Україною геополітичного становища у світі й міжнародно-правових гарантій її безпеки політики, політологи, вчені-міжнародники акцентують з огляду на її актуальність, у переважній більшості, в контексті Захід – Схід. Значну увагу висвітленню ролі України у міжнародних відносинах ХХ ст. – першого десятиліття ХХІ ст., дослідженню її місця в геополітичних концепціях провідних країн світу, зовнішньополітичних доктринах сусідніх з Україною держав, а також аналізу зовнішньої політики незалежної України на сучасному етапі та багатьох питань геополітичного становища України в світі й міжнародно-правових гарантій її безпеки приділено в працях Д. Донцова [9], В. Липинського [14], Ю. Липи [13], С. Рудницького [20], колективних книгах під редакцією О. Дергачова “Українська державність у ХХ столітті” [25], “Нарисах з історії дипломатії України” за ред. В. А. Смоля [17], у монографії “Україна у міжнародних відносинах ХХ століття” під редакцією Я. Малика [26], а також у публікаціях вітчизняних і зарубіжних авторів – І. Нагаєвського [16], Ю. Камінського [10], Т. Кузьо [12, с. 15–20], У. Гарнет [59, с. 71–79], О. Салтовського [21, с. 86–91], О. Соскіна [46, с. 26–31; 47, с. 23–30; 48; 49; 50, с. 7–8], В. Горбуліна [8], Ю. Пахомова [18], В. Копійки [7], Ю. Бадзьо [53], О. Полторацького [19, с. 9–13], А. Орла [55], А. Гальчинського [24], Ю. Бараш [29], С. Віднянського [6], І. Лосева [15], Г. Перепелиці [51], С. Василенко [22], О. Ковальнової [52], Ю. Макара [56], О. Чалого [60], В. Гевко [61] та ін., а останнім часом і в багатьох інтернет-виданнях [31; 32; 33; 34; 35; 36; 37]. Впливу традиційних і новітніх тенденцій розвитку міжнародних відносин у постбіполярному світі та формуванню і розвитку зовнішньої політики України присвячено колективну працю істориків-міжнародників Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин” за редакцією Л. Губерського [5].

Чимало західних політиків, політологів сьогодні категорично заявляють: “Україна або інтегрується до Європейського Союзу, або – коли не номінально, то де-факто – знову зіллється в союзі з Росією” [58], або “якщо Україна хоче зберегти свою незалежність, їй

доведеться стати частиною Центральної Європи, а не Євразії” [57, с. 147], відмовляючи Україні, як суверенній державі самостійно визначитись у власній ролі в сучасній і майбутній долі світу, а не покійно задовольнятися нав'язаним ззовні чужим баченням її місця у світовому співтоваристві. Фахову дискусію на теми зовнішньої та безпекової політики України започаткував Міжнародний безпековий форум “Від безпеки України до безпеки Європи. Виклики XXI століття”, який відбувався 15–16 квітня 2010 р. у Львові [44].

Історичний досвід України показує, що український народ, підлаштовуючись під чужі інтереси та геополітичні сценарії, традиційно орієнтуючись на зовнішні сили (а “єдино правильний” зонішньополітичний орієнтир визначався і визначається в залежності від конфігурації політичних сил однозначно: або лише Захід, або – Схід), тільки пасивним чеканням на ласку передових держав світу та наївною надією, що в якомусь “братньому Союзі” він все-таки своє щастя знайде, нічого не досягне в національному державотворенні, допоки не проявить своєї твердої волі в розбудові незалежної Української держави активною державотворчою працею і дієвою зовнішньополітичною діяльністю, спрямованою на захист власних національних інтересів. Про вкрай негативні наслідки “орієнтації” України на зовнішні сили наголошував ще в 20-х рр. XX ст. відомий український політик В. Липинський. Він добре вивчив таку зовнішньополітичну орієнтацію для України, тому категорично заявляв, що “...ніхто і в Європі (та й в світі також – В. Г.) сильною і великою Української Держави собі не бажає. Навпаки, єсть багато сил, що власне заінтересовані в тому, щоб ніякої України не було, або щоб вона була якнайслабша. Тому при відбудовуванні нашої державно-національної традиції [...] ми не тільки не можемо покладати надії на допомогу якоїсь “орієнтації”, а навпаки мусимо бути готові, що різні зовнішні сили будуть нам в тому наскільки можливо заважати” [14, с. 98]. Дійсно, як показує досвід зовнішньої політики України, століттями чітко простежується певна історична традиція орієнтації українців на зовнішні сили.

Зокрема, починаючи із XVII ст. всі, без винятку, українські державні діячі готові були об'єднати Україну з будь-якою державою, чи союзом держав, чи піти на союз з однією з великих держав проти другої, щоб визволити українські землі, вибороти самостійність, зберегти, захистити, розбудувати українську державність. Більше того, незаперечним фактом є те, що навіть, коли в Україні й з'являлися “надійні?” союзники, які приходили на її землі як “визволителі” чи “захисники”, то з часом, вони поводитися як загарбники і поділяли, переділяли їх у своїх інтересах.

Так, у XVII–XVIII ст., коли українські гетьмани в пошуках “кращої”, на їх думку, зовнішньої підтримки з метою вибороти державну незалежність, зберегти, захистити українську державність хилилися то до Москви, то до Варшави, то до Стамбулу, то до Стокгольму. Як наслідок: “Велика Руїна”, яка охопила українські землі, повна втрата Україною свого державного суверенітету і поділ її території. Так було в XIX – на початку XX ст., коли українські терени в черговий раз були поділені, і їх доля вирішувалася в Москві та Відні. Коли в роки Першої світової війни українці, не маючи власної держави, будучи покликані в армії ворогуючих держав, які володіли українськими землями, змушені були вбивати на фронтах війни один одного за інтереси чужих держав, провідні українські політичні організації – Головна Українська Рада та Союз Визволення України виступали за поразку царської Росії, підтримуючи у війні Австро-Угорщину, наївно сподіваючись, що вона дасть їм можливість створити самостійну державу під своїм протекторатом.

Схожі події простежуються у 1917–1921 рр., в добу національно-визвольних змагань у боротьбі за державну незалежність, коли лідери українських державних утворів новітнього часу з метою визволити (захистити) Україну від Радянської Росії уклали договори, то з Німеччиною та її союзниками, то з Польщею, то надіялися на добру волю країн Антанти, яка замість того, щоб підтримати її, ставала на бік ворогів української національної державності. Братовбивча громадянська війна, нав'язана українцям ззовні, знову завершилася остаточною втратою України державного суверенітету і черговим поділом українських земель, але вже між Радянським Союзом, Польщею, Чехословаччиною, Румунією. Так було і в 1939 р., коли

політичні лідери Карпатської України покладали особливу надію на добру волю керівництва фашистської Німеччини в справі гарантування безпеки і захисту суверенітету цієї української держави. Та дарма. Так, як, власне, за згодою Берліну, Угорщина здійснила збройну інтервенцію проти Карпатської України і окупувала її територію.

Спостерігаємо аналогії і в роки Другої світової війни, коли лідери українського національно-визвольного руху наївно надіялися, що після проголошення ОУН у Львові 30 червня 1941 р. “Акту відновлення української державності” гітлерівці дадуть можливість їм створити суверенну соборну Українську Державу. Але марними були їх сподівання, оскільки це ніяк не входило в плани вождів фашистської Німеччини. Більше того, всі українські землі, окуповані фашистськими загарбниками, були поділені між Німеччиною та її союзниками.

Нині відбувається боротьба впливових центрів світової політики, провідних країн світу за контрольний вплив над Україною, яка в силу суб’єктивних та об’єктивних причин перетворилася на об’єкт гри провідних світових геополітичних суб’єктів [48, с. 79–83]. Загальновідомо, що США, ЄС, РФ прагнуть підпорядкувати у свою орбіту нашу державу.

Російська Федерація і Україна. Мрією Росії є “поглинути” Україну, але навряд чи це під силу їй сьогодні. Більш ніж двадцятирічне існування незалежної України переконливо засвідчило, що Росія остаточно втратила її як свою “окраїну”. Але Кремль не бажає зрозуміти логіку геополітичних змін, тому плекає надію на реванш і відтворення у якісно новій формі російської євразійської наддержави, із обов’язковим включенням до її складу України [25, с. 301]. Але, як на інкорпорацію чи аншлюс України Росією подивиться світ? І, насамперед, США, ЄС чи КНР, які не зацікавлені у входженні України в будь-якій формі до складу Росії, адже вона таким чином значно посилить свій вплив у світі. Більше того, вони робитимуть все можливе, щоб РФ не встановила домінуючий вплив над Україною. Росія на це зважає і зважатиме, оскільки не в її інтересах доводити до конфронтації через Україну і так не прості взаємовідносини як із Заходом, так і Сходом. РФ, виходячи із своїх національних геополітичних інтересів, прагнучиме не допустити, щоб Україна вступила до НАТО, хоча із боку Північноатлантичного блоку, в залежності від політичної кон’юнктури в Україні, робиться усе можливе, щоб крок за кроком залучити її до різних форм співробітництва з НАТО. У свою чергу, НАТО ніколи не допустить втягнення Росією України до ОДКБ, хоча вона відкрито плекає надію щодо залучення її в різних формах і варіантах до нього.

ЄС і Україна. Україна прагне інтегруватися до ЄС. Євросоюз хоче бачити Україну в своєму складі. Але в сучасних міжнародних умовах внаслідок, як суб’єктивних, так і об’єктивних причин, перспективи вступу України в ЄС найближчим часом незначні. Причин багато. На даний час ЄС переживає не кращі часи. Однозначно ЄС хотів би бачити новим членом європейської спільноти економічно сильну Українську державу, але не в такому соціально-економічному стані, в якому вона сьогодні перебуває [27, с. 46–52]. Формулою взаємовідносин ЄС і України мали б стати слова Федерального канцлера ФРН Г. Коля: “Україні потрібна Європа, а Європі потрібна Україна” [26, с. 310]. Тому провідним державам ЄС потрібно аргументовано показувати, що зволікання із підтримкою України не на руку ЄС, а на користь Росії, яка, скориставшись із такої політики байдужості щодо України, на законних підставах, юридично обґрунтовано, на основі “всенародного волевиявлення українців” може здійснити інкорпорацію України. А це аж ніяк не на користь ЄС і Заходу в цілому. Вони ризикують втратити Україну. У ЄС добре розуміють, що економічна, а на цій основі й мілітарна сила Росії, зростає за рахунок України. З огляду на це, ЄС навряд чи буде спокійно дивитися на спроби Росії в будь-якій формі “приватизувати” Україну. По суті, вже відбувається в різних формах завуальована боротьба між ЄС і РФ за Україну.

США і Україна. США в своїх геополітичних інтересах хотіли б мати “свою” сильну європейську впливову державу між ЄС і РФ. Америку потрібно переконати, що сильна, суверенна й демократична Україна потрібна Заходу для підтримки безпеки та миру в Європі. Відтак, США робитимуть все можливе, щоб намагання ЄС і РФ зміцнити свої позиції в Європі й не тільки за рахунок України, не стали рано чи пізно реальністю. У США, виходячи

із їх далекосяжних стратегічних геополітичних інтересів, не допустять, щоб над Україною безроздільно панувала Росія, бо добре розуміють, що Україна на сьогоднішньому етапі розвитку міжнародних відносин “покликана відіграти абсолютно унікальну роль у забезпеченні стабільності у Європі і світі” [28, с. 6]. Реальність українсько-американських відносин така, що політика США щодо України неминуче буде розвиватися з врахуванням суспільно-політичного та соціально-економічного становища в самій Україні і міжнародної ситуації навколо неї [25, с. 271], а також відповідати геополітичним інтересам Білого Дому.

Від такої “конкуренції” за вплив на Україну виграє лише сама Україна, звичайно, якщо вона скористається нинішньою міжнародною ситуацією у своїх інтересах. Україні не потрібно РФ, ЄС, США ні демонізувати, ні ідеалізувати. За цих обставин, коли Україна вкотре знаходиться на перехресті різних геостратегічних інтересів провідних країн світу, оптимальною стратегією її зовнішньополітичної діяльності, виходячи із власного бачення українцями свого місця в світі, мала б бути її гнучка геополітична гра на цих інтересах. Україні необхідно переконати РФ, США, ЄС, зокрема, і світове співтовариство в цілому, що найближчим часом і на майбутнє, світові вкрай буде потрібна на міжнародній арені суверенна, територіально цілісна і економічно могутня країна, без якої світові проблеми з її геополітичним становищем, людськими і природними ресурсами навряд чи можуть бути розв’язані повною мірою. Прикладів можна навести чимало. Зокрема, український аграрний сектор незабаром може стати ключовим фактором у боротьбі з очікуваним глобальним дефіцитом продовольства. Разом з тим, Україна повинна будь-що переконати провідні держави, які мають геополітичний інтерес до неї, відмовитися від політики “перетягування канату” за контрольний вплив над Українською державою, оскільки така політика, як свідчить історія, не лише їм на шкоду, а й приховує небезпеку для світу в цілому. Не буде перебільшенням сказати, що РФ, США, ЄС, добре розуміючи всю безперспективність тривалого і успішного встановлення у будь-якій формі домінуючого впливу над Україною, виходячи із своїх геополітичних інтересів, підуть на реалістичніший крок – підтримку оптимальної для всіх зацікавлених сторін моделі її міжнародного статусу, як суверенної держави з постійним нейтралітетом, гарантованим світовим співтовариством, що відповідатиме національним стратегічним інтересам.

Тому Україні, на думку автора, варто переосмислити історію, зробити виважені висновки із зовнішньої політики національних держав минулого, так і сучасності, щоб не допустити в черговий раз розіграшу сильними світу “української карти” у своїх інтересах і не довести країну до нової Руїни. Але іронія української історії виявляється в тому, що час від часу, орієнтуючись на Захід, українці врешті-решт заводили свою неньку Україну під прапори “єдиної і неділимої” чи то царської, чи то радянської Росії, а, вириваючись із “обіймів” Великої Росії, нічого кращого не знаходили, як “випрошувати” на правах бідних і скривджених долею європейців собі місце в “домі” когось із господарів Європи, чи настирливо, без перспективи бути нарешті почутим, “проситися”, щоб їх, як справжніх європейців врешті-решт пустили до Великої Європи.

Україна, будучи суб’єктом міжнародного права, має сама розробити і реалізувати такий геополітичний проект, який дав би їй можливість реалізувати власну самостійну зовнішню політику, розбудувати свою систему безпеки. Вирішення усіх зовнішньополітичних завдань, що торкаються певною мірою України, не повинно відбуватися з огляду на Схід чи Захід, а бути продиктоване виключно національними інтересами, відповідати її геополітичному станові в Європі, ролі й місцю в регіональних і загальносвітових інтеграційних процесах.

Україні необхідно жити в світовому співтоваристві не за чужими, нав’язаними українцям зовнішньополітичними доктринами, концепціями і дивитися на світ, на своє місце в світі то “очима Москви”, то “очима Брюсселя” чи “очима Вашингтону”, а то й з часом і “очима Пекіну”. Врешті, українцям слід, виходячи із власних національних інтересів сформулювати своє поняття про новітній світовий порядок, місце України в міжнародних відносинах, як у сучасних, так і в найближчому майбутньому, згідно власного розуміння призначення України в організації і функціонуванні нової світової системи міжнародної

безпеки ХХІ ст. А “призначення України, – як твердив ще в 20-х рр. ХХ ст. відомий український геополітик Юрій Липа, – є тільки в ній самій, її доля в її людях... Під оглядом економічним і геополітичним – це одна із найвагоміших земель світу. Це значіння України, – наголошує він, – тільки зростатиме в сучасному світі” [13, с. 97]. Отже, потрібно рішуче порушити давню історичну традицію зовнішньополітичної орієнтації на зовнішні сили, оскільки українська історія незаперечно засвідчує, що будь-які спроби опертя українців на зовнішні сили у здобутті, захисті, збереженні й розбудові держави або орієнтація на одну із “зацікавлених” в Україні держав чи союзу держав в “українських інтересах” із однією таких держав проти іншої рано чи пізно завжди закінчується новим поділом України, призводить до втрати національної державності із усіма вкрай негативними для українського народу наслідками.

Звичайно, можна було б продовжити розглядати Україну, як “форпост”, “буферну зону”, “двері”, “місток”... між Сходом і Заходом. Однак альтернатива даній моделі полягає у пошуку власного унікального місця в сучасному глобалізованому світі.

При цьому важливо, щоб визначення доленосного для України зовнішньополітичного курсу, обов’язково здійснювалося тільки на основі народного волевиявлення українців і спиралося на підтримку переважної більшості населення усіх регіонів держави, цілого українського суспільства. Більше того, щоб проголошення Україною такого зовнішньополітичного курсу відповідало всім міжнародно-правовим нормам міжнародного співіснування, було чітким і недвозначним та цілковито співзвучним її національним інтересам. Водночас, зовнішньополітичний курс України має забезпечувати її національну безпеку, яку повинні гарантувати міжнародне співтовариство, всі держави світу, а не одна “супердержава”, чи група таких держав або військово-політичний блок чи блоки, оскільки не завжди їх військово-економічна могутність буде такою, якою вона є сьогодні чи навіть завтра, та й військові блоки не довговічні. Більше того, український народ, маючи за плечима власну тисячолітню традицію національного державотворення і двадцять один рік державності новітнього часу обов’язково повинен у сучасному світовому співтоваристві вибороти своє місце “під сонцем” – розробивши, обґрунтувавши і реалізувавши такий геополітичний проект, який би дав реальну можливість стати їй впливовим суб’єктом сучасних міжнародних відносин.

Якщо взяти до уваги відомі форми забезпечення національної безпеки й спираючись на них, можна сказати, що на сьогодні для України існують такі можливі взаємовиключні альтернативні моделі її зовнішньополітичного курсу: 1. прозахідна, що відповідає європейському, євроантлантичному курсу; 2. просхідна, що відповідає євразійському зовнішньополітичному курсу; 3. курс на нейтралітет із такими можливими варіантами – нейтралітет за європейською моделлю, посилений нейтралітет, постійний нейтралітет, позаблоковість [11; 19, с. 10–13; 50, с. 7; 30, с. 12–15]. Нині, як вітчизняні, так і зарубіжні політики намагаються будь-що закріпити за Україною периферійний, буферний, а точніше форпостовий статус держави в європейському, євроатлантичному та євроазійському просторі. Такий статус для України є вкрай небезпечний [15]. Щоб нарешті позбутися його, Україні потрібно, здійснивши український вибір, – виробити і реалізувати власну геополітичну політику, завдяки якій наша держава чітко визначиться із призначенням власної ролі й місця в сучасному світі. Причому, потрібно пам’ятати, що жодна система безпеки, орієнтована на зовнішні сили, не гарантує Україні повної безпеки. Якщо так, то оптимальною моделлю забезпечення національної безпеки України, на думку автора, можна вважати нейтральний / позаблоковий статус. Міжнародно-правова природа нейтралітету та позаблоковості доволі широко висвітлена в працях вітчизняних і зарубіжних вчених [11; 30]. З урахуванням сучасних норм міжнародного права, відомі політики, політологи фахівці-міжнародники вказують на такі його варіанти та моделі, які можливі для України: 1. нейтралітет – нейтралітет за європейською моделлю, посилений нейтралітет; 2. позаблоковість – позаблоковий статус України, посилений позаблоковий статус [8; 19, с. 10–13; 50, с. 7–8].

Нейтралітет за європейською моделлю. У сучасній Європі чотири держави дотримуються критеріїв, що відповідають класичним поняттям нейтралітету – Швейцарія, Австрія, Швеція і Фінляндія. Ці держави можна розділити за певними ознаками на дві групи. До першої належать держави, нейтралітет яких традиційний для їх міжнародної політики й сприймають його як складову свого внутрішнього розвитку. Це – Швейцарія та Швеція. І навпаки, Австрія та Фінляндія оголосили про свій нейтралітет вже після Другої світової війни, з огляду на їх геополітичну ситуацію, позаяк вони опинилися на рубежі двох новостворюваних силових блоків [15]. У цих умовах їх нейтралітет не пройшов довготривалого поступового розвитку, а народився як вияв тогочасної геополітичної ситуації. Окремі українські політики проводять аналогію цих країн із сучасною ситуацією, в якій опинилася Україна після закінчення “холодної війни” та розпаду СРСР.

Але те, що підходить для Швейцарії, Австрії, Швеції, Фінляндії, навряд чи може в повною мірою бути прийнятним для України, хоча й викликає привабливі перспективи. Одразу варто наголосити на тому, що становлення українського нейтралітету відбуваються в зовсім інших умовах, ніж швейцарського, австрійського, шведського, фінського [34]. Зокрема, за нинішніх геополітичних умов на Європейському континенті, так чи інакше, почала формуватися європейська біполярна система безпеки регіонального рівня. З одного боку – ЄС, НАТО під егідою США, з іншого – СНД, ОДКБ на чолі із РФ. Ця тенденція значно посилилася із послабленням світового лідерства США у всіх регіонах сучасного світу і зокрема в європейському, що крок за кроком приведе до трансформації сучасної системи міжнародних відносин у бік багатополлярності в умовах становлення постбіполярної системи міжнародних відносин [5; 19]. Виходячи з того, що Україна в силу свого геополітичного становища опиниться між двома зонами впливу таких двох потужних військово-політичних блоків у випадку їх гіпотетично ймовірного військово-політичного протистояння, то вона, як нейтральна держава у такій формі може опинитися у вкрай складному становищі. Наслідок передбачуваний: черговий раз українські землі будуть поділені чи по Збручу, чи по Дніпру.

Посилений нейтралітет України. В даному випадку нейтралітет України може бути посилений протекціонізмом окремих держав та військово-політичних блоків держав, власне на вимогу самої української сторони чи за ініціативою провідних країн або того чи іншого союзу держав-гарантів її нейтрального статусу, щоб послабити будь-який вплив на неї із боку іншої держави, чи групи держав, які мають до неї геостратегічний інтерес. З цією метою вони можуть укласти із Україною Договір про надання особливих гарантій військової безпеки Україні з боку США і РФ або НАТО і ОДКБ. За таких умов США і РФ мали би за взаємною згодою відмовитися від використання України з метою реалізації своїх далекосяжних геостратегічних планів. Наприклад, РФ повинна буде відмовитися від продовження до 2047 р. в м. Севастополі своєї військово-морської бази, що є малоімовірним.

Позаблоковий статус України. Першим кроком до набуття Україною нейтрального, позаблокового статусу була “Декларація про державний суверенітет Української РСР”, схвалена Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р., в IX розділі якої зазначається, що “Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійною нейтральною державою, яка не бере участь у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї” [1, с. 429]. Наступним важливим кроком на цьому шляху стала Постанова Верховної Ради України “Про засади внутрішньої та зовнішньої політики”, схвалена Верховною Радою 1 липня 2010 р., яка передбачає позаблоковий статус держави. Зокрема, в даному Законі України, статті XI зазначається, що “Україна як європейська позаблокова держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур” [3], а також наголошуться про “дотримання Україною політики позаблоковості, що означає неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства з

Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес” [3]. У квітні 2011 р. Кабінет Міністрів України затвердив третю за часи незалежності Військову доктрину України, в якій позаблоковість розглядається як послідовна позиція із захисту національних інтересів без участі у військових союзах [4].

Посилений позаблоковий статус. Першим кроком у цьому напрямку є Будапештський “Меморандум про гарантії безпеки у зв’язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї”, який 5 грудня 1994 р. підписали Україна, Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки [42]. “Будапештський меморандум – поки що єдиний документ, який підтверджує гарантії безпеки України”, – таку думку висловив экс-міністр закордонних справ України Анатолій Зленко, коментуючи 15-у річницю підписання меморандуму, вказавши на його роль і місце в гарантуванні безпеки України [38; 39]. Важливо відзначити, що вперше в міжнародній практиці провідні ядерні держави взяли на себе політичні зобов’язання і надали відповідні гарантії іншій країні в контексті її приєднання до договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

У цьому меморандумі певні гарантії безпеки для України ніби й прописані, але їх однак не можна вважати такими, що конкретно і чітко визначають, яким чином Російська Федерація, Велика Британія, США мають виконувати вказані там зобов’язання. Оцінюючи міжнародно-правове значення Будапештського “Меморандуму про гарантії безпеки у зв’язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї”, экс-міністр закордонних справ України А. Зленко заявив, що “скоріше всього він є політичним документом, що немає юридичного значення. На сьогоднішній день стоїть одне питання: коли цей меморандум набуде договірно-правового формату, оскільки він поки що не є юридично зобов’язуючим документом” [38]. Прописаний в ньому своєрідний механізм консультацій надає одній із сторін-учасниць договору право попросити інші країни – гаранта, скликати нараду і провести консультації з конкретного питання, яке може становити загрозу національній безпеці України [33]. У даному випадку Україні в захисті свого державного суверенітету і недоторканості території доведеться в будь-якому випадку, не маючи змоги інтегруватися в євроатлантичну систему безпеки НАТО чи, небажаючи долучатися до проросійського ОДКБ, причому формально залишаючись позаблоковою державою, покладатися виключно тільки на власні сили.

В іншому випадку, позаблоковий статус України може бути посилений відповідним Договором про гарантії безпеки України чи всіма країнами, постійними членами Ради Безпеки ООН чи декількома (наприклад США і РФ) чи однією із них (США) або (РФ). Прикладом чого може бути підписана у 2008 р. Хартія про стратегічне партнерство між США і Україною, в якій на декларативному рівні прописане підтвердження гарантій безпеки для України з боку Вашингтону [37].

Як, власне, українці ставляться до питання гарантій національної безпеки України? В цілому українське суспільство наполегливо ігнорує неминучість вибору інтеграції на Схід чи на Захід. Дані соціологічних опитувань щодо зовнішньополітичної орієнтації українських громадян у різних регіонах країни і в різний час свідчать, що в 2003 р. – 57,4 % опитаних віддало перевагу розширенню зв’язків України з країнами СНД і, насамперед, із Росією, Білоруссю, Казахстаном. За вступ України до Європейського Союзу висловлювалися позитивно 47 % опитаних [23, с. 98]; у 2009 р. – 37 % респондентів висловилися за позаблоковий або нейтральний статус України. Із тих, хто брав участь в опитуванні – 34 % виступають за союз з Росією, 21 % прагне союзу з НАТО, 33 % вважають, що саме країни, які підписали Будапештський меморандум, повинні гарантувати безпеку України, 31 % покладає відповідальність за безпеку України на ООН, 28 % – на Росію, 14 % – на НАТО. Майже 60 % населення вважають військову загрозу реальною, з них 18 % розглядають її як достатньо сильну. Лише 39 % переконані, що жодної військової небезпеки для України немає [39]; в 2011 р. – 52,3 % опитаних були за те, щоб Україна вступила до ЄП з Росією,

Білоруссю та Казахстаном, а 51,6 % – до ЄС [54]. Майже таке ж співвідношення зовнішньополітичних уподобань українців спостерігається й сьогодні [23].

Останнім часом питання зовнішньополітичної орієнтації України набувають гострого політичного звучання. Різним є ставлення до питання гарантування національної безпеки Україні через набуття Україною статусу нейтральної держави в українських політиків, політологів, громадських діячів, учених [8; 15; 45, с. 30–32]. В Україні навіть створена й функціонує Партія державного нейтралітету України (ПДНУ), яка в програмних документах “пропонує як світові, його головним гравцям, так і українцям реальний шлях ідентифікації та порозуміння України – нейтралітет” [41]. ПДНУ вважає, що “нейтральна Україна повинна демонструвати здатність та волю щодо рішучого захисту свого нейтралітету усіма дипломатичними та збройними силами і засобами” [43].

Увага політиків, науковців, фахівців у сфері міжнародних відносин та експертів дедалі більше концентрується на визначенні геополітичного місця України стосовно світових центрів впливу, глобальних енергетичних систем [60], причому дискусія навколо кардинальних питань зовнішньої політики зосереджується на протистоянні різних політичних сил щодо визначення того чи іншого курсу, залишаючи осторонь питання вибору найоптимальнішої зовнішньополітичної стратегії України [32].

Зауважимо, на думку автора, в перспективі реальністю зовнішньополітичного курсу України та міжнародного життя загалом стане укладання *договору безпеки України, як держави з постійним нейтральним статусом*. Виходячи із внутрішньої суспільно-політичної ситуації, яка склалася на даний час в Україні, коли її громадяни і національна політична еліта розділені приблизно порівну у поглядах щодо теперішньої і майбутньої зовнішньополітичної орієнтації нашої держави, враховуючи сучасну геополітичну ситуацію у світі, що є навколо України, коли жодна країна світу чи група держав не можуть надійно гарантувати їй належним чином її державний суверенітет, вважаємо, що даний договір безпеки України, як держави з постійним нейтральним статусом мав би надзвичайно важливе значення у міжнародному забезпеченні національної безпеки України на даний час, у найближчій перспективі і в майбутньому.

На наш погляд, розроблений договір безпеки України, як держави з постійним нейтральним статусом, має бути схвалений на народному референдумі, що дасть змогу українцям долучитися до визначення місця й ролі України на міжнародній арені. Нейтральний статус України має бути визнаний світовою спільнотою, зокрема, з боку ООН.

Виходячи із сучасної політичної ситуації в Україні, коли суспільство розділене у поглядах відносно теперішнього і майбутнього зовнішньополітичного вектору договір безпеки України, як держави з постійним нейтральним статусом, буде особливо доцільним для сучасної Української держави. Адже історично так склалося, що територія України впродовж століть була поділена між декількома державами, що призвело до формування в населення традицій певного зовнішньополітичного курсу. Тому утвердження постійного нейтрального статусу України може і повинно стати важливою складовою змісту сучасної української національної ідеї, навколо якої об'єднається українське суспільство, що в кінцевому підсумку сприятиме подальшому утвердженню і зміцненню національної самосвідомості всіх громадян України, української політичної нації, яка перебуває на етапі свого становлення. Варто наголосити на тому, що прагнення України на вагомому роль і місце в європейському і світовому геополітичному просторі, сучасних міжнародних відносинах не протистоять інтересам та безпеці інших країн та народів, тому можемо з надією розраховувати з боку світового співтовариства на розуміння наших проблем в процесах сучасного світового порядку.

Пропонований автором погляд переосмислення Україною власного геополітичного становища і міжнародно-правових гарантій її безпеки – не утопія. Від реального втілення у міжнародне життя означеного договору безпеки України, як держави з постійним нейтральним статусом, який реально відобразить роль і місце України в світовому геополітичному соціумі, виграють всі суб'єкти міжнародних відносин.

Зокрема, набуде якісних ознак, в першу чергу Україна, тому що документ матиме особливе значення з огляду на внутрішній стан українського суспільства, оскільки сприятиме припиненню політичних чвар усередині країни щодо проблеми зовнішньополітичного курсу держави, зніме внутрішньополітичну напругу, матиме вплив на консолідацію всіх верств суспільства різної політичної орієнтації та формування громадянського суспільства, сприятиме успішній розбудові Української держави як на сучасному етапі, так і в майбутньому. Думаємо, що даний міжнародний статус України врешті схвалять майже всі політичні сили країни.

Україна виграє в результаті реалізації такого геополітичного підходу, оскільки матиме реальну можливість стати впливовим повноцінним і повноправним суб'єктом міжнародних відносин у новій моделі світового порядку [5; 51; 40]. Більше того, Україна, як суверенна держава з постійним нейтральним статусом, гарантованим світовим співтовариством, без остраху потрапити у різних формах в залежність від тієї чи іншої окремої держави, груп держав, може і повинна брати активну участь у регіональних та загальносвітових інтеграційних процесах, виходячи із власних національних інтересів. Україна стане сприятливим і перспективним ринком інвестицій, що, в свою чергу, дасть значний поштовх розвитку української економіки. Україна, на нашу думку, через 15–20 років буде могутньою постіндустріальною державою, економіка якої базуватимуть не на запозичених, а на розроблених українськими науковцями власних новітніх технологіях, що забезпечить її виробничо-технологічну самостійність і відповідну провідну роль у світових економічних інтеграційних процесах.

Підкреслимо, що формування власного призначення України в сучасному світі неможливе без чіткого усвідомлення національною елітою ролі й місця України в регіональному і глобальному геополітичному просторі. Ще В. Липинський, спираючись на досвід української історії щодо ролі української провідної верстви, доволі категорично зазначав, що вона повинна “вивести Україну з її трагічного положення між Польщею і Москвою, так, щоб, одділяючись од Варшави, не утонати в Москві, а одділяючись од Москви, не утопитись в Польщі” [...], а інакше “вся боротьба за українську незалежність кінчатиметься завжди новим поділом України між Польщею і Москвою” [14, с. 98–99]. Цю проблему, остаточне розв'язання якої Україні не вдалося знайти протягом століть, можна і потрібно вирішити сьогодні, на сучасному етапі національного державотворення, в нинішніх міжнародних умовах, на основі переосмислення Україною свого геополітичного становища в світі й міжнародно-правових гарантій її безпеки через прийняття договору безпеки України, як держави з постійним нейтральним статусом.

Від пропонованого договору безпеки України, як держави з постійним нейтральним статусом, зміст якого може бути відображений формулою: “БЕЗПЕКА УКРАЇНИ – БЕЗПЕКА СВІТУ” виграють всі – РФ, ЄС, і США, оскільки почергове попадання України під вплив однієї держави чи групи держав Заходу чи Сходу може призвести до наступного розколу України як держави і в результаті – втрати української державності. А це, в свою чергу, спричинить дестабілізацію східноєвропейського регіону, цілої Європи, не виключено, й міжнародної безпеки в усьому світі.

Таким чином, завдяки реальному втіленню в міжнародне життя договору безпеки України, як держави з постійним нейтральним статусом, “українське питання”, яке віками було пріоритетним для провідних держав світу нині може бути розв'язане в інтересах як України, так і усього світу.

Більше того, Україна стане впливовим повноцінним і повноправним суб'єктом міжнародних відносин у новій моделі світового устрою, що уже створюється в умовах формування нової системи координат у світовому геополітичному просторі.

Список використаних джерел

1. Декларація про державний суверенітет Української РСР. Схвалена Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31. 2. Постанова Верховної Ради України “Основні напрями зовнішньої політики України” // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 37. 3. Закон України “Про засади внутрішньої і зовнішньої

політики” // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 40. 4. *Військова доктрина України* // Голос України. – 2011. – 14 квітня. 5. *Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин: підручник / за редакцією Л. Губерського*. – К., 2008. – 512 с. 6. *Віднянський С.* Незалежна Україна: Двадцять років між Європою та Євразією // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль, 2011. – Вип. 6–7. – С. 26–38. 7. *Копійка В. В.* Європейський Союз: досвід розширення і України. – К., 2005. – 448 с. 8. *Горбулін В.* Безпека – 2010 // Дзеркало тижня. – 2006. – № 48. – 22 грудня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zn.kiev.ua/eshow/627/55351 9. *Донцов Д.* Ідея розвитку української державної ідеї. – Київ, 1991. 10. *Камінський Є.* Політика США щодо України. – К., 1998. 11. *Кондаков А. В.* Постійний нейтралітет в міжнародному праві: Автореферат дисертації на соискание ученої ступені кандидата юридических наук. Московський державний інститут міжнародних відносин МІД Росії. – М., 2002. – 32 с. 12. *Кузьо Т.* Європа чи Азія? Стратегія для України // Розбудова Держави. – 1996. – № 7. 13. *Лука Ю.* Призначення України. – Львів, 1992. 14. *Литинський В.* Листи до братів хліборобів. Про ідею та організацію українського монархізму. Писані 1919–1926 рр. – Відень, 1926. 15. *Лосев І.* Нейтралітет України: реальність чи геополітичний нонсенс? // Українська правда. – 2008. – 20 серпня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2008/08/20/3531560/> 16. *Нагаєвський І.* Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993. 17. *Нариси з історії дипломатії України / За ред. В. А. Смолія*. – К., 2001. 18. *Пахомов Ю. Н.* Украина и Россия между Западом и Востоком // Економічний часопис. – 2010. – № 5–6. 19. *Полторацький О.* Формування сучасної інтеграційної стратегії України в контексті вибору оптимальної моделі забезпечення її національної безпеки // Економічний часопис. – 2010. – № 5–6. 20. *Рудницький С.* Українська справа зі становища політичної географії. – Берлін, 1923. 21. *Салтовський О.* Геополітичні сюжети в українській суспільній думці // Політична думка. – 1996. – № 1. 22. *Василенко С. Д.* Європейський вибір України: Монографія. – Одеса, 2003. 23. *Українське суспільство: соціологічний моніторинг 1994–2003 / За ред. Н. В. Паніної*. – К., 2003. 24. *Гальчинський А. С.* Україна – на перехресті геополітичних інтересів. – К., 2002. – 180 с. 25. *Українська державність у ХХ столітті / За заг. ред. О. Дергачова*. – К., 1996. – 432 с. 26. *Україна у міжнародних відносинах ХХ століття / За заг. ред. Я. Малика*. – 389 с. 27. *Бураковський І.* Захід і Україна: економічна допомога та співробітництво // Політична думка. – 1996. – № 1. 28. *Шерр Дж.* Украина в системе европейской безопасности // Конференція “Пошук моделі взаємовідносин України і Російської Федерації в євроатлантичному просторі”. – К., 24–25 лютого 2003 р. 29. *Бараш Ю. Н.* Європейський нейтралітет і невизначеність України. – Донецьк, 2002. – 166 с. 30. *Гончаренко О. М.* Нейтралітет, позаблоковість і національна безпека: європейський досвід та альтернативи України // Стратегічна панорама. – № 1–2. – 2000. 31. *Мотренко Т.* Політична нейтральність по-українськи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.center.gov.ua/byurokrat-statti/timofiiy-motrenko-politichna-neiytralnist-poukrayinski.html>; Мотренко Т. Нейтралітет України? Це просто, але вже пізно! <http://h.ua/story/265720/> 32. *Нейтралітет чи позаблоковість: чи це в інтересах України?* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1418/> 33. Слід переписати Будапештський меморандум і демілітаризувати Чорне море. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://znaki.fm/> 34. *Кружков В.* Что такое австрийский нейтралитет. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.russianvienna.com/index.php?option=com_content&view=article&id=533:2010-10-19-17-09-11&catid=22:2010-10-12-10-05-06&Itemid=164 35. *Павленко А.* Перспективи нейтральної політики для України // Дзеркало тижня. – 2001. – № 42, 27 жовтня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/perspektivi_neutralnoyi_politiki_dlya_ukrayini-6188.html 36. *Павленко А.* Нейтралітет, як перспектива України // Дзеркало тижня. – 2004. – № 42, 18 серпня http://dt.ua/POLITICS/perspektivi_neutralnoyi_politiki_dlya_ukrayini-6188.html 37. *Кулик С.* Бути чи не бути – дилема нейтралітету для України // Дзеркало тижня. – 2008. – № 56, 3 липня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/perspektivi_neutralnoyi_politiki_dlya_ukrayini-26188.html 38. *Зленко А.* Будапештський меморандум – поки що єдиний документ, який підтверджує гарантії національної безпеки України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/eksperti_slid_perepisati_budapeshtskiy_memorandum_i_demilitarizuvati_chorne_more-57961.html 39. *Семноженко В.* Будапештський меморандум – остання “соломинка” для України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/eksperti_slid_perepisati_budapeshtskiy_memorandum_i_demilitarizuvati_chorne_more-57961.html 40. *Нейтралітет чи позаблоковість: чи це в інтересах України?* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1418/> 41. *Програма Партії державного нейтралітету України (ПДНУ)*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://neytralitet.org.ua/statut.html> 42. *Будапештський меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_158 43. *Партія державного нейтралітету України*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/28177>. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://neytralitet.org.ua/> 44. *Міжнародний безпековий форум “Від безпеки України до безпеки Європи. Виклики ХХІ століття”*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prp.com.ua/news/2010/04/157/uk.html> 45. *Нерцицький О.* Україна нейтральна – Україна нереальна // Економічний часопис. – 2009. – № 5–6. 46. *Соскін О. І.* Інтеграція України: можливі корективи // Євроатлантика. Часопис інституту євроатлантичного співробітництва. – 2010. – № 4. 47. *Соскін О. І.* Зовнішнє середовище України: реалії, виклики, перспективи // Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива. – К., 2007. 48. *Соскін О. І.* Геополітичне майбутнє України: російський та євроатлантичний впливи // Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива. – К., 2007. 49. *Соскін О. І.* Шляхи реалізації гео економічної моделі України в євразійському просторі // Економіка і держава. – 2010, № 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/news3017.html> 50. *Соскін О. І.* Портрет майбутнього Президента євроатлантичної України // Економічний часопис. – 2009. – № 5–6. 51. *Перепелица Г.* Поможет ли Украине сыграть “партию мирового игрока” нейтральный статус? // День. – № 5. – 2007. 52. *Ковальова О. О.* Стратегія євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України: Монографія. – К., 2003. 53. *Бадзьо Ю.* Український вибір. – К., 2004. 54. *Українське суспільство: неминучість вибору інтеграції на Схід, чи на Захід* // Голос України. – 2003. – 9 грудня. – С. 4. 55. *Орел А.* Геополітичний вибір України – чи є вихід із глухого кута? // День. – 2005. – 27 жовтня. – С. 5. 56. *Макар Ю.* Зовнішня політика України: наміри і реалії // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль, 2010. – Вип. 5. – С. 189–198. 57. *Бжезинський З.* Великая шахматная доска. – М., 1998. 58. *Шнайдерс-Детерс В.* ЄС чи НАТО – зміна пріоритетів України? // Дзеркало тижня. – 2008. – № 11. 59. *Гарнет У.* Українське питання і майбутнє Росії // Політична думка. – 1994. – № 4. 60. *Чалий О.* Енергетична дипломатія України: план дій на час “Ч” // Дзеркало тижня. – 2005. – № 51. – 30 грудня. 61. *Гевко В.* Україна в контексті тенденцій світового розвитку // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль, 2009. – Вип. 4. – С. 6–16.

Владимир Гишинский

ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОГО ПОЛОЖЕНИЯ И МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫХ ГАРАНТИЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В данной статье идет речь о переосмыслении геополитического положения Украины в мире с точки зрения опыта истории ее внешней политики. Предлагается подход, который дал бы Украине реальные международно-правовые гарантии ее безопасности, а также возможность стать влиятельным субъектом современных международных отношений.

Ключевые слова: Украина, Евросоюз, Россия, США, украинский вопрос, нейтральный статус, геополитический проект, договор безопасности.

Volodymyr Gishchynskyi

RETHINKING OF THE UKRAINIAN GEOPOLITICAL STATUS AND INTERNATIONAL LEGAL GUARANTEES OF ITS SECURITY

This article focuses on Ukraine's rethinking of its geopolitical status in the world due to its experience of history of its international relations and foreign policy and also proposes the project that would give Ukraine a real international legal guarantees of its security, and also the opportunity to become the influential player in contemporary international relations.

Key words: Ukraine, European Union, Russia, United State of America, the Ukrainian question, neutrality, geopolitical project, security agreement.